

HARVENSØE HAUNSØE HAUNSØ

Haunsøe i gl. Dipl. Harvensøe skriver professor dr. theol J. Larsen fra Føllenslev sogns pastorat i en rapport han udfærdiger i 1830, hvori han skriver at stammenavnet er ubekendt, HAUNSØE ligger nordvest i sognet, en halv mil fra kirken med 6 bøndergårde, 6 huse med jord og 6 huse uden jord, jordene ere lette og sandige.

Han nævner desuden i sin rapport HAUNSØE MØLLE og Fiskeplads, en hollandsk Vejrmølle for år siden ny og smukt opbyggt, med våningshus for en familie uden for

b ondestanden, ligger straks ved stranden. Forhen havde derved noget fiskerie, som i kaptajn Kastrups tid endog blev drevet med bundgarn, og hvor der fangedes sild, stør hornfisk og stunddom lax. Nu driver fattige huusfolk noget reiefiskerie i forsommeren, der dog indbringer lidet.

Den gode pastor tildogesser ikke fiskeriet til ret meget, givet et det også, at det var landbruget man ernærede sig ved i Havnsø, der som vort kortudsnit viser lå et stykke inde i landet omkring et gadekær, hvor der var en skole foruden de nævnte gårde og huse, udstykningen og omfordelingen af jordene har opløst den gamle landsby, der er kun få rester tilbage af den form af bygningsdele i de bestående huse på stedet.

Det er udvikling indenfor fiskefangst, med bedre både og gode anvendelige redskaber der bringer fiskere til møllepladsen og kroen, hvor de slår sig ned for at fiske, det går dem godt, og der bliver hurtigt brug for alt der i årene fra ca 1900 og til i dag er skabt på stedet, det vi kalder Havnsø.

Utallige er de fund i haverne her i Havnsø, der vidner om, at der i stenalderen var mange bosætninger her på området, det kan man godt forstå, Havnsø er dejligt placeret i landskabet og udsigten over til Nekselø og Stols, (hvor der har været en borg i fordums tid) er på visse dage eventyrligt smukt.

På de efterfølgende sider vil vi gerne prøve på at fortælle lidt om Havnsø

E.C.

Træk fra Havnsø Kro's historie

På en pynt ved Nekseløbugten lå der i det 18de århundrede Havnså Stubmølle og en lille møllegård, her tog Sejr og Nekseløboerne ind for at få lidt til føden, samt natlogi, når de var på rejse til og fra fastlandet, idet der ud for møllen var et udmærket landingssted for de anløbende både.

Havnsø mølle hørte tilligemed 2 gårde i Havnsø samt Sejerø og Nekselø samt Anholt under herregården Krogerup ved Humlebæk, og dette gods ejedes i år 1800 af ritmester Frederik Adam van der Maase.

En stærk storm blæste møllen omkuld og beskadige noget af møllegården og van der Maase besluttede derfor at opføre en ny stubmølle på stedet og samtidig indrette en kro på stedet, da han ønskede at lovliggøre den smugkro-virksomhed der nok i århundrede havde været på stedet.

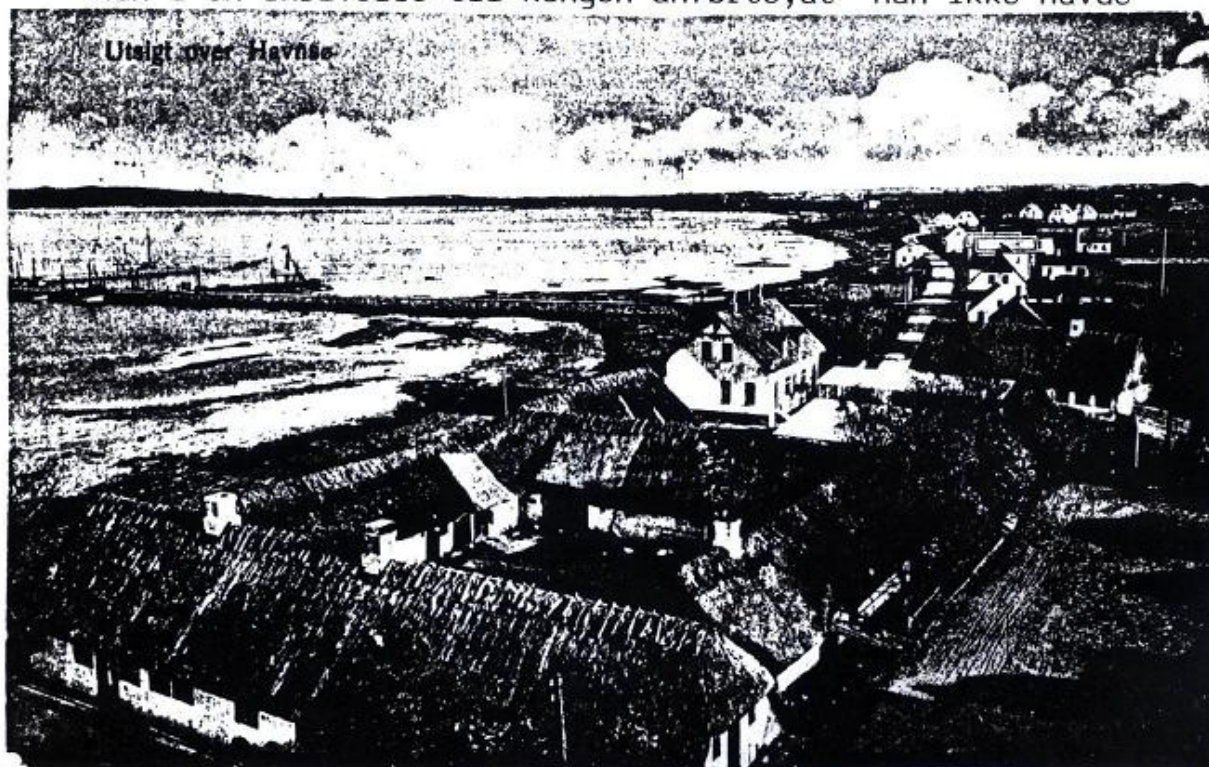
Han ansøgte rentekammeret (finansministeriet) herom, og fik i 1801 bevilling til, mod en årlig afgift til statskassen på fem rigsdaler, at holde et værtshus med logi for de søfarende til og fra Sejerø og Nekselø. Dog blev det ham forbudt at holde kro for sognets bønder og omliggende byers beboere.

Stamhuset Krogerup ophævedes og van der Maase begyndte at sælge ud af sit store imperium, bl. a. solgte han i året 1802 til en Bertel Buchvald, Møllegårdens jord med tilladelse til at opføre en hollandsk vejmølle, samt alt andet privilegium til "at holde værtshus for de rejsende

og søfarende over vandet". Denne søgte imidlertid ikke som påbudt privilegium på kroen, og i 1804 videresolgte han Havnsø Mølle og Kro til Løjtnant Niels Juel Kastrup, som på den tid var forpagter på Orø, sidstnævnte drev ligeledes kroen uden at søge bevilling, og det kneb også vældigt for ham at skelne mellem de søfarende og omegnens øvrige beboere.

Dette resulterede i en retssag mod Kastrup, der derefter fradømtes kro privilegiet, og desuden måtte han bøde 40 rigsdaler.

Løjtnant Kastrup var dog ikke mere forknytt, end at han i en skrivelse til kongen anførte, at han ikke havde

været klar over, at kro privilegieret skulle fornyes ved ejerskifte, og tillige at det havde været vanskeligt, for ikke at sige umuligt, i den daglige travlhed at skelne mellem

de søfarende, og de der kommer for at købe fisk fra Havnsø moles Strandfiskeri.

Myndighederne stod faktisk i en vanskelig situation for vel havde løjtnant Kastrup misligholdt sit privilegium, men Havnsø var på dette tidspunkt det bedste landingssted for Sejerø boerne, idet besejlingen på Saltbæk kunne være meget risikabelt i hårdt vejr.

Man meddelte derfor Kastrup, at han kunne få bevilling til at holde kro for alle rejsende, mod at han besørgede de kongelige tjenestebreve til Sejerø og Nekselø.

Kastrups svar herpå var, at han ikke kunne klare de store omkostninger ved en sådan posttjeneste, og kroen blev derfor lukket i årene 1807-1814, hvorefter Kastrup på ny ansøger om, mod forhøjet afgift, at få lov til frit at udskænke drikkevarer til enhver rejsende, der kom til møllen, men han gjorde det klart, at han ikke havde råd til at anskaffe sig sejlbåd og holde to-tre søvante folk med kost og løn, hvad der var en forudsætning for at kunne bestride den forlangte posttjeneste.

1814 fik Kastrup bevilling til krohold i Havnsø Mølle, han måtte herefter betjene enhver rejsende land eller søværts, med spise og drikkevarer, men ikke sognets beboere. Hvis disse skulle til kro's, måtte de tage til Faurbo. Afgiften blev forhøjet fra fem til tyve rigsdaler årligt. I 1807 fik løjtnant Kastrup lejlighed til at udnytte sine militære færdigheder, og førte sin egen lille krig mod englænderne. Det gik således til: under krigstilstanden mellem dengang bestod mellem England og Danmark, gik mand skaber fra engelske fregatter ofte i land på de nord-sjællandske kyster for at skaffe vand og proviant, for at

forhindre dette blev der anlagt flådebatterier forskellige steder, bl.a. ved Havnsø Mølle. En dag viste to engelske krigsskibe sig ved Nekselø, og Kastrup sendte straks ilbud til hovedkvarteret på Adellersborg (Dragsholm) efter forstærkning, men denne udeblev, Kastrup tabte imidlertid ikke modet, men tvang nogle møllegæster til at hjælpe sig med at køre et par gamle kanoner i stilling bag en skanse, englænderne fyrede stærkt, men nu var det Kastrups tur. Han affyrede to skud, ved det første gik en mast overbord, og ved det andet røg hatten af en mand. Efter denne kraftige modstand stak fjenden til søs igen.

Havnsøs beboere var meget oprevet, og på møllem gemte man i mange år en af de engelske kanonkugler, idet fru Kastrup anvendte den som sennepslod.

I 1818 solgte Kastrup Kroen og Møllen og efter forskellige ejerskifter overgik ejendommen til Peter Kargård Thomsen, hvis slægt drev den helt frem til 1906. Herefter overtages den af godsejer Gustav Gruner til Ege-mark, han lod opføre Havnsø hotel, hvorfra der siden er drevet restaurationsvirksomhed.

Næsten 200 år er forløvet siden Havnsø kro blev lovliggjort. I den smukke mølle, der stadig knejser over byen er der nu indrettet beboelse for en familie, men i den lille kro kan man stadig få slukket sin tørst, hvad enten man kommer over land eller vand, fra nær og fjern.

Karen E. Petersen

FISK OG FISKERE I HAVNSØ.

Med stiftelsen af Havnsø Fiskeriforening, begyndte noget helt nyt for fiskerne i Havnsø. man havde tidligere drevet fiskeri fra anløbsbroerne, dels ved teglværksgården og dels ved den lille mole her ved møllen, overvejdende småfiskeri.

Der åbnedes nu muligheder for økonomisk hjælp til anlæg af en rigtig havn, indkøb af både og redskaber af større dimensioner, de første både med 6-8 hk. motor, der var en båd med 20 hk. motor, en såkaldt holbækker, den gik med 52 omdrejninger i minutet, den fyldte lige så meget i båden som en 100 hk. motor idag, den blev om vinteren også anvendt som isbryder i havnen.

38 fiskere var med i det første laug, der arbejdede for og fik havnen anlagt, og senere udvidet, en optælling i 1935 viste udviklingen i tal således: Udvikling 1905 til 1935 fremgang de sidste 30 år:

værdi af:	1905	1910	1935
Fartøjer	10 000	15 000	50 000
Redskaber	25 000	31 000	55 000
Fangst	25 000	40 000	100 000
antal motorbåde	0	4	22
antal medlemmer	22	38	70

fotp: Lotte Brunholt, Kalundborg Folkeblad

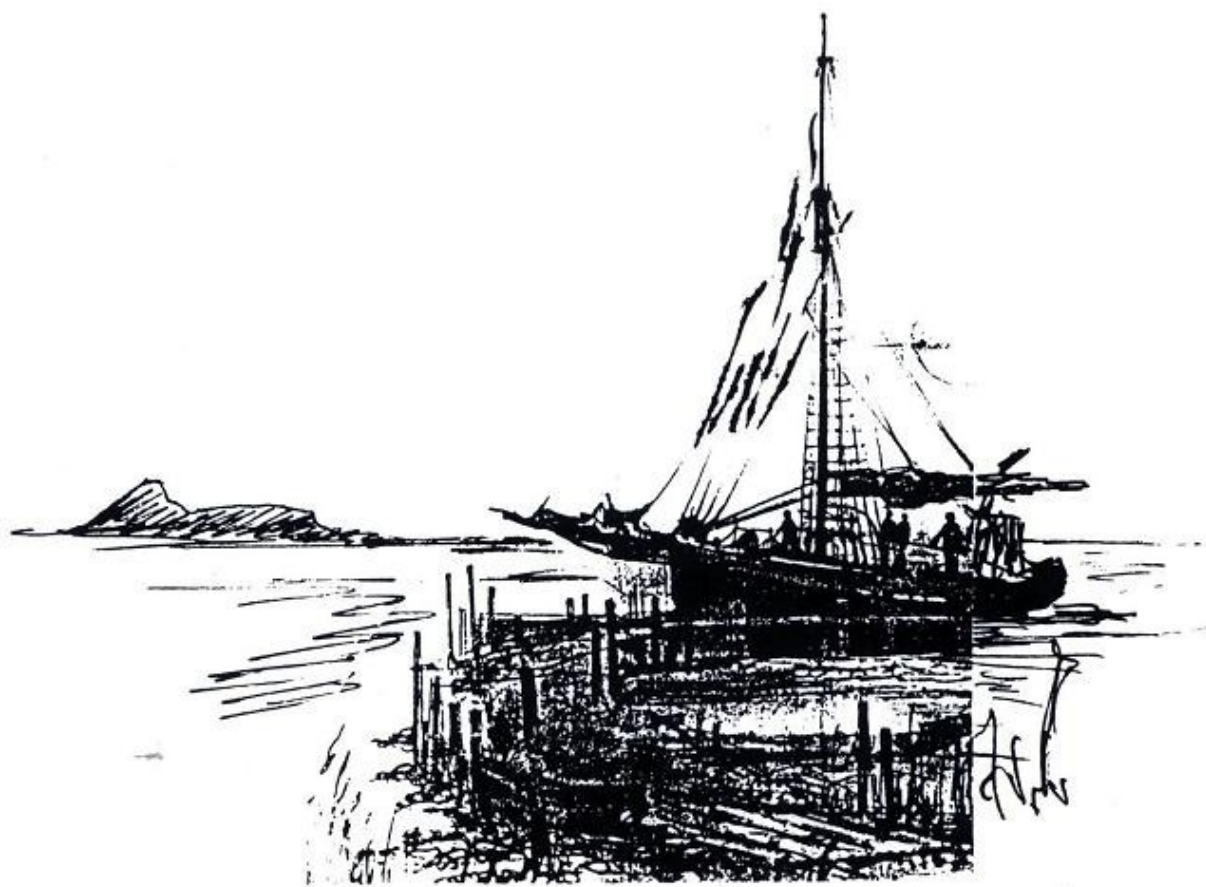

Fangsterne bestod af Skrubber, Isinger, Sild, Guldål, Hornfisk og makrel, omsætningen var stadig stigende, der udvikledes fiskeeksport, bygning af kølehus og der tilkom en hermetikfabrik, der aftog pæne mængder af friske

fangster ,fiskeeksporten var overvejende til hjemmemarkedet,der foregik fra havnen en del salg af fisk til kørende fiskehandlere,der kørte ud i oplandet med fisk til middagsbordene.

I 1987 har tiderne udviklet sig til ugunst for fiskeriet, det højtudviklede samfund lægger ret så mange organisatoriske hindringer i vejen for de selverhvervende fisker, udvidelsen af vore handelssamkvem i fællesskaber har ikke gjort det lettere at være fisker med fangstkvoter og fordelinger af fiskevand.

Der er samtidig ved den menneskelige overflod og forbrug af kemikalier og kvælstof produkter lykkedes at forgifte vore fiskevande,så risikoen for fangst af forurenede og dårlige fisk er steget meget.

HAVNSØ MØLLE

På en kæmpealtan eller terrasse udført af trykimprægneret lærketræ af møllebygger John Hansen fra Hønsinge, kan Havnsø's Møllens ejere Birgitte Christiansen og Svend Åge Hansen sidde og nyde den flotte panoramaudsigt over Havnsø og Sejerøbugten, Vesterlyngen ud over Alleshave og over til Asnæsværkets skorstene, det er deres foreløbige løn for det kæmpeslid de gennem 2-3 år har præsteret med at istandsætte og restaurere den gamle mølle, både udvendig og indvendig, kun den brede omgang har de haft faglært hjælp til at få lavet, indenfor har de udenom mølleværkets fine hjul indrettet en bolig, der lader sig indpasse omkring den store kongesøjle midt i møllen.

Møllen, der er bygget i 1822 af møllebygger A.F. Stricher er en såkaldt svikhollønder, d.v.s. en mølle overtræk og omgang, det er karakteristisk at møllehatten på denne type ligner en omvendt båd. Og i den flade del, spejlet eller ansigtet sidder vingeakslen, til forskel fra stubmøllerne er det her kun møllehatten der drejer efter

I VINGEAKSEL
 II KRONHJUL
 III HATHJUL
 IV KABUNKEL
 V KONGVELLE
 VI MØLLEBREMSE
 VII PERSEBUM

MØLLEHATTEN.

KATSTEN

HATLOFT

LORISLOFT

VIII STJERNEHJUL =
 KRAFTOVERFØRSEL
 TIL KVÆRNE OG
 SPIL

STJERNE
HJULSLOFT

KVÆRNSLOFT

OMGANG

BROLOFT

vinden, ved stubmøllen drejer man hele møllehuset, en sådan var bygget på dette sted før den fine hollænder kom op, den gamle stubmølle blæste om i en storm, og faldt ned over dele af møllegården.

Mølle, der er over 26 meter høj, har vinger, der er omkring 20 meter lange og 2 meter brede. De beklædes med sejl og holdes i balance med stilbare brædder, vingerne er fremstillet af douglasfyr, der er særligt sejgt og samtidigt bøjeligt. Vingerne er fastgjort på akselbomme, der er af støbegods, bommens ende hviler i en kat sten. en skif ersten der kan modvirke gnidningsvarmen, der skal dog smøres ret ofte under møllens gang. men når man pulveriserer noget af denne sten, lugter det grangiveligt af hankat, deraf navnet. På akselbommen sidder det store kronhjul, der er som de øvrige fine hjul af egetræ med tænder, der kan udskiftes, af rødbøg dette hjul overfører kraften til det vandret liggende hathjul eller kabunkelhjulet, dette hjul sidder øverst på kongevellen, en svær lodret egetræsaksel, der går ned gennem hele møllen og fordeler kraften til de forskellige maskiner man benyttede, kværke hejsemaskiner, rensemaskiner m.m.

Møllehatten har små hjul, der hviler på en jernkrans øverst på møllehuset, her kan hatten dreje, enten som denne mølle tidligt havde et krøjeanlæg, der betjentes nede på omgangen. Møllen havde senere et krøjehjul på selve møllehatten, der så kunne svinge efter vinden af sig selv, Oppe i møllehatten sidder også persebommen, en møllebremse i form af en vægtstangsindretning med en bagvægt i form af en stenfyldt kasse.

Når kværnene var i fuld fart gik de med 70 km. i timen,

så skælvede hele møllehuset, og alt var omgivet af et veldigt spektakel, men kunne ikke tale sammen, og mølleren og hans svende havde derfor forskellige telegraf og tegnsystemer, de benyttede sig af, når møllen arbejdede. Det er mange tons korn, der er formalet til gryn og mel her på Havnsø mølle.

Møllen kom efter godsejer Gruners eje over til slægten Illemann Jensen, der i to generationer drev møllen frem til 1973, hvor den blev solgt til et par fra Lyngby, de kom aldrig for at overtage den, og den kom til at stå tom indtil de nuværende ejere tog fat på den og "reddede" den smukke mølle, de har selv måtte stå for det hele, ingen udover fredningsstyrelsen har trådt hjælpende til, som det er tilfældet mange steder, er gamle møller "beskyttet" af møllelaug eller støtteforeninger.

E.C.

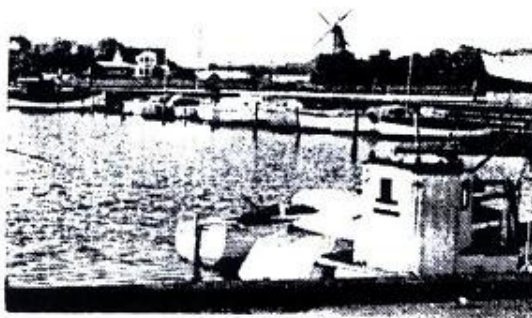
VED HAVNSØ MØLLE

Jeg står på vejen nær den gamle mølle
og lytter langt tilbage gennem tiden-
jeg hører hestetramp og grove stemmer
et ekko fra en tid for længe siden,
jeg mærker seglets sus i møllevingen,
og lugten af korn og hest og tændte piber
-men havets brusen bryder "trylleringen"
iblandet skrig fra måger og fra viber.

Før møllens vinger står for evigt stille,
dens silhuet står stærkt mod solnedgangen,
men "tidens tand" har tæret på dens styrke,
der færdes ingen mer` på møllegangen.
Som tiden går, må alt det gamle vige,
for nye tider kræver andre veje,
men den, som rejser ud, vil altid hige
mod møllen og det lille fiskeleje.

Ja, kommer vi tilbage fra en rejse,
går vi ad vejen eller følger stranden,
står møllen klart mod himlen over byen-
nu er vi hjemme, har igen hinanden.
Vor lille by, med lugt af tang og tjære,
med af døgnets høst, som fiskerflåden bringer,
her er det sted, vort hjerte helst vil være,
i byen under møllens brede vinger

Else K. Mogensen. Havnsø

· H A V N S Ø S M E D I E

Er ikke som vi ellers kender smedens værksted, med beslagfremstilling, redskaber og skoning af heste, men her er derimod tale om løsning af større opgaver.

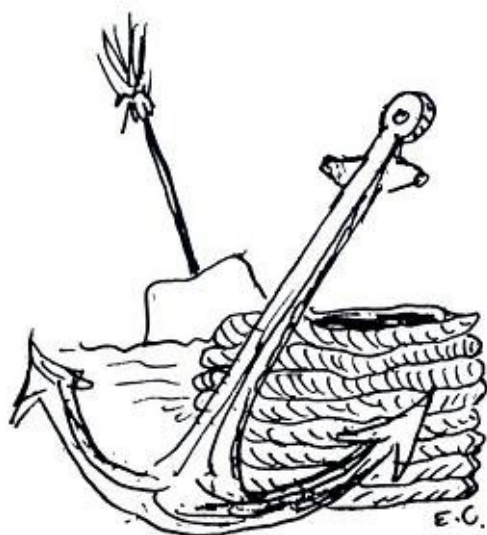
På adressen Smedevej 2 i Havnsø fødtes i 1913 en dreng, som søn af en fiskeeksportør, han blev døbt Leo Kristiansen. Han udviklede interesse for smedefaget, og blev udlært i at kunne udføre smedekunsten, ønskede dog mere viden og kom på maskinist-skolen. Efter eksamen som maskinmester, sejlede han en del år med A.P. Møllers både som maskinmester.

I 1948 gik Leo Kristiansen "i land" og startede en smedevirksomhed ved barndomshjemmet, der var på den tid livligt med stenfiskere, der fiskede sten til sikringen af den jyske vestkyst, det hårde arbejde sled meget på materiellet, og ofte måtte fartøjerne ind til Havnsø for at reparere, det var lige Leo Kristiansens speciale, godt kendt med skibe som han var, hans virksomhed udførte gennem årene mange opgaver på større og mindre skibe, Kristiansens dygtighed skaffede ham store opgaver at løse i land, således var han med til opbygningen af Lucernmelsfabrikken "Hecicator" ved Tissø og opbygningen af tømælksfabrikken

Lidano i Kalundborg. Forretningen i Havnsø klarede også at løse opgaver for kunder i lokalsamfundet og til landbrugets vedligeholdelse af maskiner og redskaber, hvortil ansatte Leo Kristiansen beslagsmed Orla Larsen, der passede denne afdeling helt frem til 1979, hvor smedemester Leo Kristiansen døde.

Orla Larsen blev smed ved firmaet "Litex", hvorefter smedeværkstedet på Smedevej lå stille hen i nogle år, indtil Bent Petersen overtog bygningerne og indrettede Havnsø Skibssmedie, hvor virksomhedens arbejde sigtede mod renovering, opbygning og servicevirksomhed for kunder over hele landet til større fryse og køleanlæg, virksomheden beskæftiger 1-2 mand plus salg fra butikken af udstyr til både og skibe.

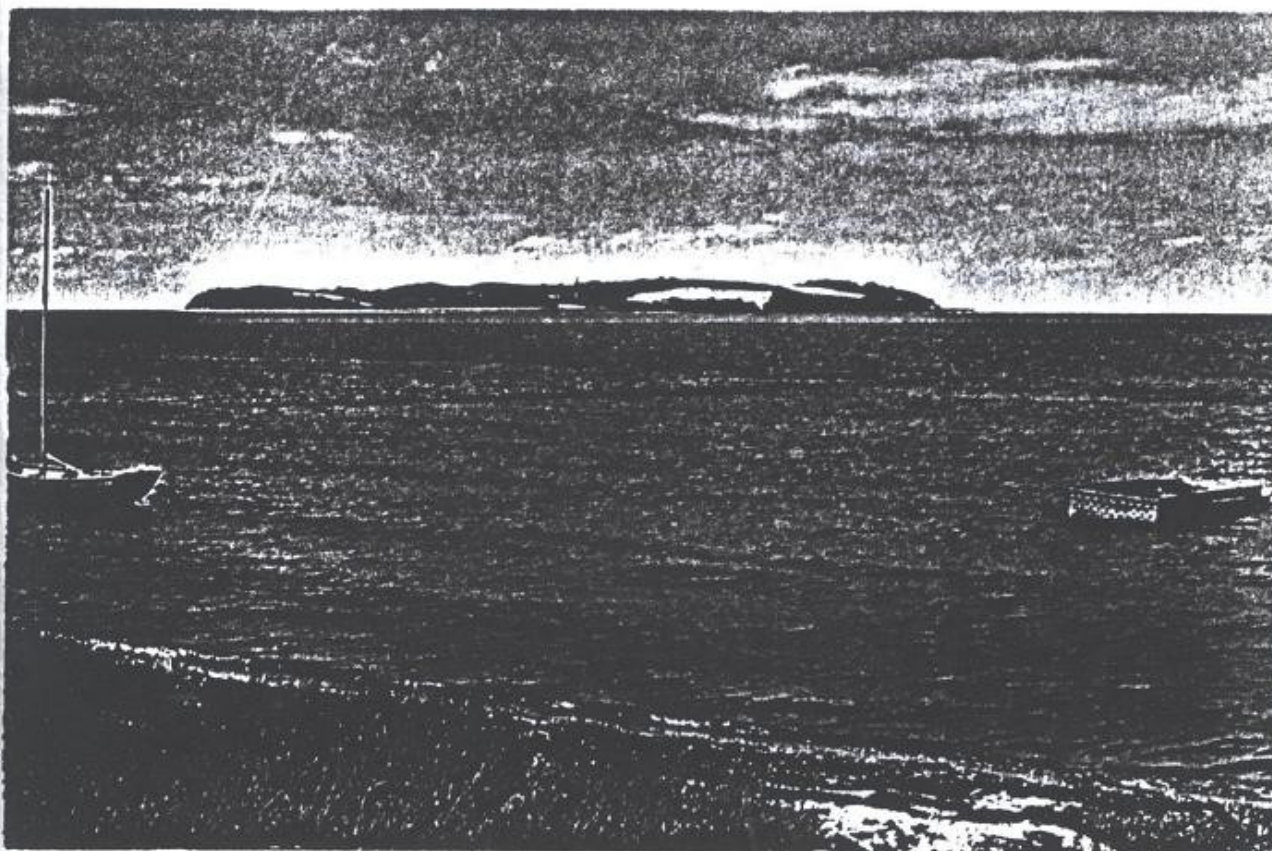
I foråret 1987 skifter forretningen navn til Havnsø Marine center, og forretningen udvides til at omfatte alt tænkeligt udstyr og grej til lystfiskere, sejlere og bådejere.

En lille beretning om en kromand i Havnsø

En overgang havde man i Havnsø en kromand der mærkelig nok ikke ville sælge spiritus. Det gik ganske fredeligt til, på kroen havde Nekseløboerne deres stadsvogne stående, som de benyttede, når de kom til fastlandet.

På den tid lå der ofte en 5-6 stenfiskerfartøjer, der fiskede sten til kystsikringen på den jyske vestkyst, de søgte i frivakter ofte ind til Havnsø og gik på krosøg, her kunne det ske, at kromanden var i det lune, at han hentede sit køretøj frem og gav de gæve sømænd en udflugt i den smukke omegn i stedet for krosoldet.

INDUSTRIUDVIKLING OG HANDEL I HAVNSØ.

I de godt 80 år det nuværende Havnsø har fungeret, står Møllen som et vartegn for den første industrielle udvikling i Havnsø, omkring 1900 er der fiskere der går igang med at stifte en fiskeriforening. Den 15 januar 1904 holder man stiftenden generalforsamling og mønstrer straks 36 medlemmer, det er folk som Chr. Larsen og Valdemar Willadsen, Niels Vejlemann m. fl. de tager initiativet til oprettelse af en fartøjsforsikring, som er garanteret for optagelse af et statslån til anvendelse for indkøb af og drift af nye og større fiskerfartøjer samt bedre fangstredskaber, der er allerede i 1906 udviklet, at Føllenslev - Sørslev kommune opfører en anløbsbro, under formandsskab af etatsråd Lemvig fra Algestrup, opnås der enighed om at bygge en I bro der betales af staten, amtet og kommunen i fællesskab, der er god gang i udviklingen i 1908 er der brug for en udvidelse, der bygges nu en mole ud midt for mod øst, og på land udbyggede men med eksportvirksomhed for de fangede fisk. Der bygges kølehus. Havnen anløbes ofte af lidt større skibe med forskellige laster, som cement, træ og jern

Kendt over hele landet blev Carl Fiskekonserves, som det bedste der kunne fåes. Denne virksomhed har senere skiftet ejer og nu fremstilles fine salater, Københavns Salatfabrik har udvidet af flere gange med større produktion for øje.

I 1954 opretter firmaet Litx en afdeling i Havnsø, man har i nogle år fisket tang og kørt på lastbiler til be-

ling på virksomheden ved Brøndby strand.

I den nye virksomhed bearbejder man den opfiskede tang ved vaskining, tørring og sortering, hvorefter det transporteres til fabrikken i Brøndby, hvor der af tangen forarbejdes forskellige produkter, der indgår i vor husholdning, hovedsagelig stivelse Gelatine, men en hel del andre stoffer udtrækkes af blæretangen, der forarbejdes i dag ca 100 tons tang pr uge, tangen opfiskes ved Sjællands odde og Nysted i Østersøen, der er 11 mand beskæftiget ved virksomheden i Havnsø.

En tid havde et større sten og grusfirma et knuseanlæg for stenmaterialer, megen støj og støvplage årsagede, at virksomheden flyttede længere ud mod det gamle landingssted ved teglværksgården.

I Havnsø er gennem mange år drevet rutebilforretning med postruteforbindelse til Føllenslev - Jyderup ruter til Holbæk og Slagelse samt en del turistikørsel

Nedbrydnings entreprenøren var i en del år kendt over det meste af nordvestsjælland, som indehaver af stedet, hvor man kunne købe billige brugte byggematerialer, de over hele sjælland nedbrudte huse kom til Havnsø, og materialerne genanvendtes i byggerier rundt omkring, der var ret stor efterspørgsel på byggematerialer i 50'erne og først i 60'erne, men herefter dalede interessen, markedet fyldtes med nye og helt andre byggematerialer, en udløber af den virksomhed, er Havnsø træ og byggematerialer, der i dag sørger for forsyning af alt til byggeriet.

Udover de 2 nævnte virksomheder er der i dag Havnsø en vinduesfabrik, et bådbyggeri samt et snedkerværksted og en V.V.S. mand

E.C.

Aftenstemning i "Havnsøs Hjerte"

Der ligger en by ved en glitrende bugt
"bankende hjerte"det finder vi her
det kendes på møllen,somligger så smukt
skønt mærket af tiden og "aldersbesvær"
ja, Havnsø er byen hvortil jeg vil hjem
hvorend så i verden jeg færdes omkring
for - havet og møllens og mågernes flugt
er en del af min verden,der sluttet min "ring"

Se livet på havnen,med bådenes færd
og fiskernes virke ved våger og net
det solblanke vand fanger himelens skær
og genspejler bådene,vuggende tæt
de viftende flag giver farve og liv
med"grejet" som nu ligger færdig ,beredt,
de lyser mod skyernes perlemorskær
som farver i flæng. på en "kæmpepalet".

Der synger en sang i mit sind om "min by",
med udsigt til Vejrhøj,med Nekselø tæt
med møllens profil mod en solnedgangssky
og bænken ved ankret,en"hyggestundsplet"
nær kroen med bindingsværk,taget af strå
som svøbes i brisen af saltvand og tang
de ældgamle længer,lidt skæve og små
-alt minder om tiden,jeg kendte -"dengang".

Else K. Mogensen,
Havnsø